

Af en gammel Kunstners Erindringer

i Uddrag og bearbejdede
af
GUNNAR FOSS, fhv. Domorganist.

I 1905 begyndte min Far, Maleren, Prof. Harald Foss (1843-1922) Nedskrivningen af en Række Livserindringer. Denne "Levnedstegning", som han kaldte den, er desværre ikke fuldført, men standser allerede 1906. Der er dog i det alt foreliggende Stof en Del af baade tids-, kultur- og lokalhistorisk Interesse, men i et med talrige Overstregninger, Indskud og Omplaceringer gennemrettet Manuskript, som det maa være meget vanskeligt for en Fremmed at trænge til Bunds i. Det befinder sig i mit Eje, og det er herfra, jeg i de senere Aar i forskellige jyske Aarbøger har offentliggjort bearbejdede og kommenterede Uddrag.

Far var to Gange gift. Han mistede allerede 1881, efter kun 6½ Aars Ægteskab, sin første Hustru - min Mor - og giftede sig først igen 1894 med en talentfuld yngre Elev, der overlevede ham i 16 Aar; Ægteskabet var barnløst.

Nu følger saa her hans egen Skildring af et Sommerophold paa Hanstholm Fyr og i Lerup. Mærkeligt nok har Far ikke - hvad han ellers plejede - tidsfæstet det; men en efterladt kronologisk Fortegnelse over mange af hans Arbejder viser, at Besøget maa have fundet Sted sidst i 90'erne.

I.

*Jeg elsker Lyset, naar ved Gry det svinger
sig stærkt og stolt af Hav paa gyldne Vinger
og fælder Natten ved sin Straales Magt.
Jeg elsker Lyset, naar det stille viger
ved Kvæld at bringe Dag til andre Riger,
men stiller Stjernen ud som Nattevagt.*

CARL BAHNSON

Af hvilken Stemning og Udlængsel gribes man ikke, når man en stille Sommeraften, hvor Luften luer i Vest, står på Dækket af en Damper, der sagte glider ud af Kjøbenhavns Havn! Husene synes at glide med: først Toldboden, så Spiret på den engelske Kirke, der indbyder Marmorkirkens Kuppel til Kapløb, som også smitter de gamle Orlogsskibe, der ellers ligge så adstadig fortøjede, men i hvilke Længsler efter Udfart synes at vågne! Skjelmsk blinker "Trekroner"s Fyr til Afsked, og nu går det for fuld Kraft afsted mellem Skibe, der ligge for Anker, og andre, der have Dampen eller Sejlene oppe, forbi hele den skønne Kyst. Silhuetagtig fortøner denne sig mod den flammende Luft, sluttende i sit Favntag de mange Huse og Villaer, der ligesom danne en Fortsættelse af selve den store Stad. Skoven, der dukker frem, er kun en tilsyneladende Grænse for denne, thi atter viser sig samlede Husrækker, så det ser ud, som strakte Kjøbenhavn sig lige til Helsingør.

- Hvor kommer man ikke til med Digteren at udbryde: "Der er et yndigt Land", thi yndig er i Sandhed hele denne Side af det "dejlige Øresund". Man forstår Nordmanden, der fortalte mig, at da han første Gang kom oppe fra Norges barske Fjelde og sejlede gennem Sundet, ved Synet af al den Skjønhed blev så greben, at han var nærved at græde. -

Med det stolte Kronborg, der nu ligger drømmende Gråt i Gråt, medens i Nattens Mulm kun Spirene - det højeste lig en udfoldet Blomst - tone sig skarpere mod Luften, sige vi Farvel til Sundet og glide ud i Havet, hvor Alvor og Højtidelighed kun oplives af et eller andet fjernt Fyr, og vi blot høre de taktfaste Slag af Maskinen, der fører os videre ud over Dybet.

Nu er jeg bleven for gammel til at være Morgenmand. Kun når jeg sejler, spørger jeg ikke om, hvad Klokkeren er, så er jeg oppe med Solen selv på en Sommerdag. Jeg står altså på Dækket i den friske, men klamme Luft og ser mit kjære Jyllands Kyst nærme sig mere og mere¹), denne Gang ved Limfjordens Indløb, thi Målet er foreløbig Aalborg. Vi stryge forbi Lysbøjen, der lig Mågerne yndefuldt gynger i den svage Dønning, og nå den lille Flække Hals, der med sin Skanse forekommer den Fremmede som et Sibirien at leve i, medens vi til venstre have de mærkelige Muldbjerge, der som Muldvarpeskud synes groede op i den ellers så flade Egn ved den Lille Vildmose²). - Ved en Bugt af Fjorden hæver sig den kjendte Signalbakke, som har sit Navn af, at en Kugle i gamle Dage blev hejst på dens Top, når Damperen fra Kjøbenhavn viste sig i Farvandet - nok er det, den siger os, at Aalborg er nær. Vi skal med en mindre Skude til Thisted, men da denne først afgår noget senere, har vi god Tid til at se os om i den gamle By. Om dens Mishandling i den sidste Menneskealder har jeg tidligere fortalt³); det blev med et stort Hjertesuk, jeg vandrede omkring i den engang så maleriske og morsomme Stad. -

Ombord på den mindre Damper, som vi nu betræde, går det snart lydløst og langsomt gennem den gamle Løgstør-Kanal, der nu er en "saga blott", efter at Renden for nogle År siden blev uddybet i selve den flade Bredning⁴).

Limfjorden har et eget Præg, sammenlignet med vore andre jyske Fjorde. Medens disse nemlig fremtræde i en langt rigere Frodighed med deres Bøgeskove, er det,

¹ I hele sit Liv bevarede Far - der stammede fra Fredericia - en dyb og uudslukkelig Kærlighed til Jylland, rigt næret gennem St. St. Blichers skønne Digting. At han med hele sit følsomme Kunstnersinds Opfattelse af Naturen maatte blive paavirket heraf, fremgaar da ogsaa tydeligt af hans mangeaarige Virke. Jvf. Aarhus Stiftsbog, 1947, p. 149.

² Disse Jordhøje kalder Egnens Befolkning ofte "Dokkedals Bankerne". Trap: Danmark, 4 Udg., Bd. V, p. 620.

³ Fra Himmerland og Kjær Herred, 1949, p. 108.

⁴ Trap: V, 562.

foruden vor Fjords Størrelse⁵), i Særdeleshed dens Mangel på Træer - endsige Skove -, der giver den et vist farvefint Udseende, navnlig fremtrædende på Mors, der i hele sin Omkreds er kranset af en mægtig Kridtklint. –

Ved 7-Tiden ankom vi til Thisted, gjæstede en Familie og kom først afsted Kl. 9-10 for at kjøre til Hanstholm Fyr, hvor vi vilde tage Bopæl en Tid. Egnen får et fattigere og magrere Præg, Tallet af Huse bliver sparsomt, ej at tale om, at ”Sandene” efterhånden stikker de hvide Hoveder frem; ja Tved Kirke ligger midt inde i en Klitrække, så Marehalmen strækker sig fredelig urørt over dens Kirkegård. Efter at vi havde kjørt et Par Mil, blev jeg opmærksom på, at det lynede i Vest. Da dette gjentog sig med forøget Styrke, og jeg udtalte mig derom til Kusken, oplyste han, at det var det store Hanstholm Fyr, der frembragte disse Blink. På en halv Mils Vejs Afstand blev dets Virkninger endnu tydeligere, idet vi fik at se, hvorledes de tre Blink, med Sekunders Mellemrum, ligesom slyngedes ud over Landet, langt bort, kun med Pauserne imellem, for atter at fortsætte, som legede Lys og Skygge Tagfat over Egnen, hvis Udseende næsten blev spøgelsesagtigt. Men hvad var det for en lodret Stribe, der med hvert Glimt lyste som en Ildsøjle? Det var den store Signalstang, der hver Gang fangede Blinket fra øverst til nederst. Sejgt gik det med Kjørsele op mod den 2-300 Fod høje Kridtbakke, hvorpaa Fyret knejser, men selv da vi var der, stirrede vi forgjæves efter Vestervovov, der blev helt borte i Fyrets mægtige Stråleglans og kun kunde skimtes langt ude til Siderne.

Stor var Forventningen og Glæden ved at komme i Lag med Landet og *Havet* i Modsætning til det tamme Kattegat, som jeg kjendte så godt. Desværre vare Udsigterne ikke straks lyse. Da vi nemlig ved 12-Tiden ankom til Fyret, fik vi kun ringe Håb om at komme til at bo dér, men måtte - i det mindste for Natten - vende om og tage Ophold i Kroen en Fjerdingvej derfra. Takket være den flinke Underfyrmeister D. og Hustru fik vi dog Dagen efter Løfte om Mad og Husly, så vi kunde altså tage fat.

Jeg glemmer aldrig de første højst urolige Nætter med de idelig getagne tre Blink, der stjal sig helt ind i vort Soverum, og den larmende store Maskine, der gik sin støtte Gang fra Sol gik ned til den stod op, og som, når vi vågnede, længe indgav os den Tanke, at vi vare ombord på et Dampskib.

Står man på Toppen af den bratte Klint og ser mod Syd ud over den uendelige Klitrække, som strækker sig forbi Klitmøller, og i næste Nu skuer ud mod Vest over det majestætiske Hav, der ligger der i hele sin Storhed, må man tilstå, at denne stolte Natur hører til det ejendommeligste og mest storladne i vort Land, ja vilde fængsle hvor som helst. Jeg kan ikke sige, hvad jeg følte mest Lyst og Trang til at male: Landet eller Havet, og da særligt nede i Havstokken med dens fine Sand og de endeløse lange Bølger, der rullede drønende mod denne. Men jeg turde ikke give mig i Kast med den lange Vej derned, så jeg valgte Klitterne, der lå lige ved; men også

der måtte jeg tinge, da det allerbedste, Småsøerne inde i disse, lå for fjernt for mine ikke længere unge Ben.

Havet, det evigt nye, evigt skiftende Hav, der sjældent viser sig i samme Skikkelse i fem Minutter, stundom kun i Secunder, øvede den største Tiltrækning på mig, så jeg kunde nyde det i Timevis. I hele Dage kunde det ligge ubefaret; så dukkede der i Synskredsen en fjern Røg frem, hvis Ophav omsider viste sig, dog milevidt borte, og selv om den nærmede sig, var det dog altid på lang Afstand, undgående de dødbringende Rev, - et Værn mod Landet, men en Skræk for Sømanden. - Nogen Storm blev jeg ikke Vidne til, men til en alvorlig Blæst, der voldte, at jeg, trods det at jeg sad i Læ, dog følte den Virkning paa den Måde, at det fine Sand idelig føg ned, overtrak min Palet og omskabte mit Maleri til et Stykke Sandlærred. –

Lige over for Fyrtaarnet, hvis Blinks Rækkevidde sagdes at være 20 Mil og at man kunde se Skjæret oppe i Sydnorge⁶), ligger den lille gamle, kullede Kirke, paa hvis fattige Kirkegård en Gravhøj har Plads⁷). Lad nu denne være fra Jernalderen – den *kan* naturligvis være ældre -, tænk så, hvilket Spand af Tid der ligger mellem den og Kirkens Opførelse, lad os sige i det 15.-16. Århundrede! Og hvad kunde så dens Mure ikke fortælle om Strandinger, Død og Nød i disse mange År, inden Menneskefølelsen vakttes og rejste Fyret, hvis lysende Blink advarer Sømanden mod den farlige Strand. –

Sluttelig må jeg omtale en ved Thyland værende Naturmærkelighed, som ikke synes videre kjendt. Rundt om på Markerne kan man se lange, smalle Fordybninger, der opstå som pludselige Sænkninger, medførende, at Folk, der f. Ex. pløjede, brat ere sunkne ned med Heste og Ploug i indtil flere Alens Dybde. Dette skal stå i Forbindelse med Landets vulkanske Oprindelse, hvad en anden Ejendommelighed, den temmelig store Norssøs fuldstændige Vandsænkning, der skyldes underjordiske Hæverter, også tyder på⁸). -

Vi foretog en halsbrækkende Kjøretur gennem Klitterne, uden Vej eller Sti, til Klitmøller, som langtfra kommer Hanstholm nær. Fornøjeligt og rigt paa Udbytte blev Opholdet her. Gid jeg atter måtte gjense Stedet. –

På Tilbagereisen standsede vi påny i Thisted, så Kirken og J. P. Jacobsens Gravsted. Under vor Omstrejfen blev vi et Ligtog va’r, hvis særegne, gammeldags Præg tiltrak sig vor Opmærksomhed: En kæmpemæssig Ligvogn, Taget båret af tykke, sorte Søjler og Hestene udstyrede med lange, sorte Dækkener, der næsten nåede Jorden. Paa vort Spørgsmål o m, hvem der blev ført bort, fik vi det Svar: J. P. Jacobsens Fader.

II.

Opholdet ved Hanstholm gav os Blod på Tanden til at slå os ned et andet Sted ved Vesterhavet, og vi valgte Lerup, bedre kjendt under Navnet Fosdalen. Vi tog ad Nørresundby-Fjerritslev Jernvejen til en lille Station,

⁵ ”Den strækker sig saa dragende lys og stor, spændende over et Fladerum som Laaland-Falster tilsammen, den sender sin friske Strøm gennem Vige og Bugter saa dybt i Halvøens Indre, at” - - -. Hugo Matthiessen: Limfjorden, 2. Udg., Kbh. 1941, p. 7, flg.

⁶ Fyret er oprettet som Linsefyr 1843, omdannet 1889 til elektrisk, hvidt Lynfyr med en Synsvide paa 21,5 Sømil. Trap: V, 345.

⁷ Paa den omtalte, fredede Gravhøj stod tidligere Klokkestabel. Trap: smst. 347.

⁸ Da Indlandsisen for Aartusinder siden var smeltet bort og Sandoverfladerne sunket, opstod disse saakaldte ”Jordfaldshuller”. De findes ogsaa andre Steder, talrigest i Egnen omkring Flyndersø og Mørksø i Estvad Sogn, Ginding Hrd. - H. C. Hansen: Landskabet og Undergrunden. (Hjemstavnsb. f. Ringkb. Amt, 1937, p. 13-14).

hvorfra vi kjørte en Mills Vej mod Nord, indtil vi kom til en mægtig Lyngås, hvor Landet ligesom lukkes til begge Sider, og ved hvis Fod den Gård lå, som vi skulde bo i. Langt fra skuffede i vore Forventninger, var det dog noget helt andet end Hanstholm. Om Klitnatur er her ikke Tale, men om de mægtige Bakkers glimrende Vidder, især mod Syd, hvor den blinkende Limfjord leger Skjul her og der uden at stænge for Landet mod Sønden. Mod Vest har man vel Havet, men ikke nær så stort virkende, dels paa Grund af Afstanden, dels fordi lavere Bakkelinier bryde Skuet.

Den navnkundige Fosdal ligger så vel gjemt, at man ikke ved dens Begyndelse drømmer om, hvad den ved Gjennemvandring udvikler sig til. De busk- og lyngklædte Bakker på begge Sider højne sig nemlig mere og mere, medens deres Bund bliver snævrere og snævrere, næppe givende Plads til den smalle Sti. - Den er dog mere mærkelig end malerisk, og det faldt mig ikke ind at "røre" ved den.

Så fattig paa Menneskeboliger - altså også på Beboere - som Landet nu fremtræder, så vist har dette i Oldtid og Midalder stillet sig helt anderledes. Ser man en stille Sommeraften efter en varm Dag Tågen over de umådelige Engstrækninger, der begynde ved Åsens Fod, har man Grænsen for den store Gren af Limfjorden, som engang i Oldtiden har strakt sig her op. De Bakkeøer, som tegne sig i "Søen", have da været tæt beboede, hvad de mangfoldige Gravhøje bære Vidne om. Da vi en Aften sad ovre på "Øen", tog min Hustru sig for at tælle dem, og det viste sig så, at bare fra denne ene Plet øjnedes endnu 165 Høje⁹).

Et andet Vidnesbyrd om Beboelse i Oldtiden fandt jeg en Fjerdingvej Sydvest for Gården. Det var min Vært, der havde talt om "noget mærkeligt", som skulde findes dér, og som en Dag fulgte mig ud til Stedet. - Ja, unægtelig så jeg noget ret Enestående: Jordstykker, ved lave Diger inddelte i aflange Firkanter og strækkende sig i det uendelige mod Vest¹⁰). Da jeg sikkert deri så gamle Boplads - om fra Oldtiden eller Midalderen kunde jeg ikke skjønne - forelagde jeg om Efteråret Sagen for Dr. Sophus Müller, der Året efter undersøgte Pladsen og "dømte", at den uden Tvivl var fra Oldtiden og det største og bedste i den Retning, som endnu var fundet i Landet¹¹).

En Målestok for Midalderens Forhold er de mange fortræffelige Granitkirker, der have trodset Tidens Tand. Medens enkelte, f. Ex. Torslev - en sjælden smuk og stor Bygning - endnu ligge i Landsbyer, som vel nok ere lige så gamle som Kirken, ere andre blevne Eneboere¹²), således Lerup, der ligger alene tæt ude ved Fosdalen. Trods dens mægtige Mure af huggen Granit har dog den nordre slået en Bule, og de rasende Storme gennem Hundreder af år har altså endog formået at rokke en Granitmur.

"De Dødes Have" omkring den gamle Bygning er det mest trøstesløse, jeg har set. En enlig Busk - over en Præsts Grav var dens eneste Smykke.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1954, side 190-199)

⁹ "I sine store Linjer, med Bakkeasene kronede af Gravhøje i Mængde, er Limfjorden i sin Stemning den Dag i Dag i Slægt med Lurernes Gjalden". Hugo Matthiessen: Limfjorden, 1941, p. 46.

¹⁰ Antagelig henviser Fars lille Beretning her til Oldtidsagrene paa Rødlands og Ejstrup Heder i Lerup og Tranum Sogne. Trap: V, 256-57.

¹¹ *Sophus Müller* (1846-1934), dansk Arkæolog, Dr. phil. 1880, Inspektør ved Museet f. nordiske Oldsager og ved Samlingernes Reorganisation Direktør f. Nationalmuseets I. Afd. - Omfattende videnskabelig Forskning og Forfattervirke.

¹² "Hvor man i Dag finder enligt liggende Kirker, er det enten i Egne, hvor der ingen Landsbyer findes, men kun spredte Gaarde (Bornholm og visse Steder i Vestjylland) eller paa Steder, hvor der i gammel Tid har ligget en Landsby, som siden er gaaet til Grunde". - Dr. phil. Axel Steensberg: Den danske Landsby, Kbh. 1940, p. 31.